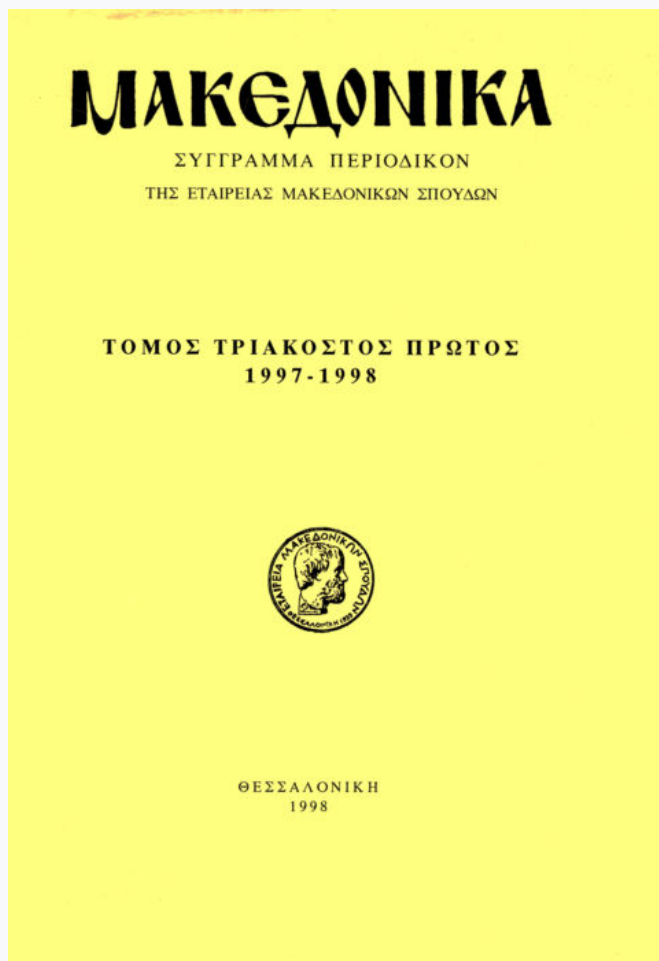

Μακεδονικά

Τόμ. 31, Αρ. 1 (1998)

Παναγιώτου Χρυσάφου Πρωτοψάλτου ένατος
αυτόγραφος κώδιξ

Μ. Γιαννόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.136](https://doi.org/10.12681/makedonika.136)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γιαννόπουλος Μ. (1998). Παναγιώτου Χρυσάφου Πρωτοψάλτου ένατος αυτόγραφος κώδιξ. *Μακεδονικά*, 31(1), 407–412. <https://doi.org/10.12681/makedonika.136>

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΧΡΥΣΑΦΟΥ ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΟΥ
ΕΝΑΤΟΣ ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΣ ΚΩΔΙΞ

Ὁ Παναγιώτης Χρυσάφης ὁ νέος (ὁ παλαιός Χρυσάφης, ὁ Μανουήλ, ζεῖ στὰ χρόνια τῆς Ἀλώσεως), ἀμάρξει ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος, ἴσως ὡς κάποια χρονιά στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1680-1690. Ἀπὸ νεότερες ἐρευνες καὶ δημοσιεύματα εἵμαστε σέ θέση νά πληροφορηθοῦμε ὅ,τι εἶναι γνωστό σήμερα γι' αὐτόν¹. Τά στοιχεῖα αὐτά πηγάζουν κυρίως ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ δικά του αὐτογραφα, τῶν μαθητῶν του, ἀλλὰ καὶ κατοπινῶν ἐραστῶν τῶν ποιημάτων του τῶν ὕμνων, λογικῶν καὶ μουσικῶν, ποὺ φρόντισαν νά τὰ συμπεριλάβουν στίς δικές τους συλλογές. Εἶναι δέ ὁ Παναγιώτης Χρυσάφης ἀπὸ τοὺς πρώτους κρίκους μιᾶς μεγάλης ἀλυσίδας σπουδαίων μουσικῶν στὴν Κωνσταντινούπολη², ποὺ ἐπηρέασε ἀποφασιστικά τὴν ἐξέλιξη τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὰ σύγχρονά του, ἀλλὰ καὶ στὰ κατοπινὰ ἀπὸ αὐτόν, χρόνια.

Τελευταία καὶ πιὸ ὁλοκληρωμένη προσωπογραφία γιὰ τὸν πρωτοψάλτη αὐτόν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, δηλαδὴ τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, εἶναι αὐτὴ ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ πρόγραμμα τοῦ Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν γιὰ τὸν κύκλο συναυλιῶν «Μελοῦργοί τοῦ 12' αἰῶνα» τῆς περιόδου 1995-1996, γραμμὴν ἀπὸ τόν

1. Τά δημοσιεύματα αὐτά εἶναι τὰ ἑξῆς: Chr. Patrinelis, «Protopsaltai, Lampadarioi, and Domestikoi of the Great Church during the Post-Byzantine Period [1453-1821]», *Studies in Eastern Chant*, τ. III, London 1973, σσ. 150-152· Μαν. Χατζηγιακουμῆς, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, τ. 1, Ἀθήνα 1975, σσ. 404-411· τοῦ ἰδίου, *Χειρόγραφα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς 1453-1820*, Ἀθήνα 1980, σσ. 33-34, 86, 130-131, καὶ φωτογραφικὰ δείγματα 31, 41· Γρ. Θ. Στάθης, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος Ὑμνογραφία ἐν τῇ Βυζαντινῇ Μελοποιᾷ*, Ἀθήνα 1977, σσ. 115-116· τοῦ ἰδίου, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα τῆς Βυζαντινῆς μελοποιᾶς*, Ἀθήνα 1979, σσ. 52-53. Στόν Γρ. Θ. Στάθην, *Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Ἅγιον Ὅρος*, τ. Β', Ἀθήνα 1976, καταλογογραφοῦνται ἀναλυτικὰ δύο ἀπὸ τοὺς αὐτογράφους κώδικες τοῦ Παναγιώτη Χρυσάφη, ὁ Ξενοφ. 128 καὶ ὁ Παντέλ. 993. Ἀκόμη, στὸν Γ' τόμο τοῦ ἰδίου ἔργου (Ἀθήνα 1993), σσ. 671-678, ὅπως καὶ στὸ παραπάνω μνημονευθέν *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος*, σ. 116, σημ. 5, τὸ ἑκαθάρσιο ποὺ μνημονεύεται γιὰ τὸ βαφτιστικὸ ὄνομα τοῦ νέου Χρυσάφη. Γιὰ μιὰ τελευταία πλήρη προσωπογραφία περὶ τοῦ νέου Χρυσάφη ἀμέσως παρακάτω.

2. Ἡ ἀλυσίδα αὐτὴ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν Γεώργιο Ραιδεσπινό τὸν Πρωτοψάλτη, κοντὰ στόν ὁποῖο μαθήτευσέ ὁ Χρυσάφης (ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει), συνεχίζεται μὲ τὸν Παναγιώτη Χρυσάφην, κατόπιν ὑπάρχει ὁ μαθητὴς του Γερμανὸς Νέων Πατρῶν καὶ οἱ «φοιτητές» τοῦ Γερμανοῦ Μπαλάσιου Νομοφύλαξ καὶ Κοσμᾶς Ἰβηρίτης ὁ Μακεδόνας. Ὁ Κοσμᾶς ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ Δαμιανοῦ Βατοπεδινοῦ ποὺ μνημονεύεται πάλι σάν δάσκαλος τῶν Πολιτῶν μουσικῶν καὶ κυρίως τοῦ Παναγιώτου Χαλάτσογλου Πρωτοψάλτου, αὐτός τοῦ Ἰωάννου Τραπεζούντιου, κατὰ σειρὰν δομestίχου, λαμπαδαρίου καὶ πρωτοψάλτου καὶ δασκάλου τῶν Δανιὴλ πρωτοψάλτου, Πέτρου λαμπαδαρίου καὶ Ἰακώβου ἐπίσης κατὰ σειρὰν δομestίχου, λαμπαδαρίου καὶ πρωτοψάλτου. Ἡ ἀλυσίδα συνεχίζεται μὲ τὸν Πέτρο Βυζάντιο ποὺ πέρασε ὁμοίως ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ ἀξιώματα, ἀφοῦ μαθήτευσέ στόν συνονόματό του λαμπαδάριο, ἀλλὰ καὶ μὲ τοὺς μεταγενέστερους, Μανουήλ, Γρηγόριο καὶ Κωνσταντῖνο, τοὺς πρωτοψάλτες. Στοιχεῖα γιὰ ὅλα αὐτὰ στὴ βιβλιογραφία τῆς προηγούμενης ὑποσημείωσης.

καθηγητή του πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γρ. Θ. Στάθης. Στὴν παρουσίαση αὐτῆ τοῦ προ-
σώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ μελουργοῦ, πού ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους τῆς ἐπο-
χῆς του, μπορεῖ νά ἀνατρεῖται ὁ κάθε φιλομαθὴς γιὰ τὴν ἐνημέρωσή του.

Οἱ αὐτόγραφοι κώδικες τοῦ Παναγιώτη Χρυσάφου, ὅπως ἀναφέρονται στὴν τε-
λευταία αὐτῆς ἐργασία, ἀνέρχονται σὲ ὀκτώ, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ ἑξὶ στὸν ἑλλαδικό
χώρο καὶ οἱ δύο ἐκτός. Αὐτοὶ εἶναι:

1. Πατριαρχικὴ Βιβλιοθ. Ἱεροσολύμων, Νέα Συλλογὴ, ἀρ. 4, ἔτ. 1655.
2. Ἁγιον Ὅρος, Μονὴ Ξενοφ. 128, ἔτ. 1671.
3. Βιβλ. Κιέβου 78 Α, ἔτ. 1671.
4. Ἀρχαιολ. Μουσεῖο Ἀλμυροῦ 15, ἔτ. 1672.
5. Ἁγιον Ὅρος, Μονὴ Ἰβήρων 1224, περ. 1675.
6. Ἁγιον Ὅρος, Μονὴ Ἰβήρων 1097, περ. 1675.
7. Ἁγιον Ὅρος, Μονὴ Παντελεήμ. 993, περ. 1680.
8. Ἀθήνα, Ε.Β.Ε. 947, ἔτ. 1680.

Κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς ἐρευνας στὰ microfilms τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς Μ.
Λαύρας στὸ Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν τῆς Θεσσαλονίκης, γιὰ τὴς
ἀνάγκης τῆς ἐκπόνησης τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς, μεταξὺ τῶν ἄλλων αὐτογρά-
φων πού βρῆκα — ἄγνωστων ἕως σήμερα — ἐπωνύμων δασκάλων τῆς ψαλτικῆς, διαπί-
στωσα ὅτι ὁ κώδικας Η 118 ἀποτελεῖ τό ἕνατο ὡς σήμερα γνωστό αὐτόγραφο τοῦ
παραπάνω ψάλτου, μελοποιοῦ καὶ δασκάλου τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Δύο ἐσωτερικὲς
μαρτυρίες, μία ἄμεση καὶ μία ἔμμεση, ὁ γραφικὸς χαρακτήρας, ἡ διακόσμηση τῶν
πρωτογραμμάτων καὶ οἱ ἀνθολογούμενες συνθέσεις φανερῶνουν στὸν προσεκτικὸ
ἀναγνώστη τὸν γραφέα τοῦ κώδικα.

Ὁ κώδικας

Στὸν κατάλογο τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας³ καὶ στὴ σελίδα 118 δίνεται
σύντομη περιγραφή τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν Η 118 χογφ. τῆς μονῆς ὡς ἑξῆς:

Η 118. Μουσικόν

Χαρτ. 14x10 αἰὼν ιη' φ. 243

1. Μαθήματα τοῦ Ἑσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας καὶ εἰρμοὶ καλοφωνικοί.
2. ἐν φ. 104β «Πολυχρονισμός εἰς τὸν ἀγιώτατον καὶ μακαριώτατον ἡμῶν αὐθέντην
καὶ δεσπότην ἀρχιεπίσκοπον τῆς ἀγιωτάτης καὶ Θειοτάτης ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ ἁγίου
καὶ Θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ καὶ Ραῦθου, Χωρῆς ἁγίας Βάτου καὶ πάσης γῆς Μαδιάμ
Κυρίου Ἀνανία».

Ὅμως πέρα ἀπ' αὐτά, ἡ μελέτη τοῦ κώδικα ἔδειξε πὼς στὸ φ. 117α ἀρχίζει ἡ με-
λοποίηση τοῦ Ἀμώμου μέ τὴν ἑξῆς δήλωση: *ἄνωμος ψαλλόμενος εἰς τοὺς κοιμηθε-
ντας ὅστις κεκαλλώπιστα παρ' ἐμοῦ Χρυσάφου πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ με-
γάλης ἐκκλησίας*. Ἐπίσης στὸ φ. 124β ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: *τρισάγιον τοῦ βήματος
ἡμέτερον*. Σ' αὐτὲς τὴς δύο περιπτώσεις τὰ μέλη πού ἀνθολογοῦνται εἶναι ἀναμφίβολα
τοῦ Παναγιώτη Χρυσάφου. Ἀλλὰ καὶ ἡ γραφή εἶναι τοῦ Χρυσάφου, ὅπως τὴ γνωρίζου-

3. Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας (τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει). Συνταχθεὶς ὑπὸ
Στυρίδιανος Λαυριώτου ἱατροῦ, ἐπεξεργασθεὶς δὲ καὶ διασκευασθεὶς ὑπὸ Σωφρονίου Εὐστρα-
τιάδου, Μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως, Paris 1925.

ἡμεῖς ὑπαρχόμενοι εἰς τοὺς
 κοιμηθέντας, ὅς τις κεκαρόπι
 σαι πρὸ ἐμὲ χρυσάφης πρὸ τοῦ φάτ
 τῆς ἑξέως ἀλυσ ἐκ κρησὶ· ἡχῶ
 Ἀλλοι μοι οἱ οἱ εἰς ὅδω
 εἰς ἐμὲ χρυσάφης πρὸ τοῦ φάτ
 ἡχῶ
 γη τοῦ εἰ κερί εἰς ἐμὲ χρυσάφης
 οἱ εἰς ἐμὲ χρυσάφης πρὸ τοῦ φάτ
 ἡχῶ
 πεποθῆσεν ἡ ψυχὴ μου
 ἡχῶ

με από τα άλλα του χειρόγραφα ἄν καί στόν κώδικα τῆς Λαύρας ἀρκετές σελίδες μοιάζουν νά μὴν ἔχουν τὴν ἐπιμέλεια μὲ τὴν ὁποία μᾶς ἔχει συνηθίσει στὰ ὑπόλοιπα αὐτοῦ γραφά του, τὰ ὁποία ἔχουν ἀξία μνημειακή⁴.

Ἀρχικά παρατηροῦμε ὅτι τὸ *αἰὼν ιη'* τοῦ καταλόγου πρέπει νά μετατραπῇ σέ *αἰὼν ιζ'*, μίᾳς καί τὸ 1700 ὁ Χρυσάφης σίγουρα δέν ζεῖ πιά⁵. Κατόπιν πρέπει νά ποῦμε ὅτι τὸ χειρόγραφο δέν εἶναι πλήρες, οὔτε γράφεται στό σύνολό του ἀπό τόν Παναγιώτη Χρυσάφη. Πιο συγκεκριμένα, τὰ φφ. 1α-8β δέν προέρχονται ἀπὸ τὴ γραφίδα του. Ἀπὸ τὸ φ. 9α καί ἐξῆς, γραμμένα ἀπὸ τὸ χέρι του, συναντοῦμε τὸ τέλος ἑνὸς χειρουβικοῦ καί ἀκολουθῶς καί ἄλλα χειρουβικά σέ διαφόρους ἤχους. Τὸ χάσμα ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ δύο φύλλα (8β-9α) εἶναι φανερό στόν κώδικα, ἄρα οὐσιαστικά τὸ χειρόγραφο εἶναι ἀκέφαλο καί μάλιστα τὰ πρῶτα φύλλα γράφθηκαν ἀπὸ μεταγενέστερο γραφέα σέ μιὰ προσπάθειά του νά καλύψει τὰ ἀπολεσθέντα φύλλα τοῦ Παναγιώτη Χρυσάφη.

Πράγματι, ὁ ἄγνωστος συμπληρωτὴς ἀνθολογεῖ τὰ χειρουβικά πού ἐξέπесαν, σταματώντας στὴ φράση *...ἀγγελικαῖς ἀοράτως...* σ' αὐτὸ τοῦ τρίτου ἤχου, γιὰ νά συνεχιστεῖ τὸ μέλος (δορυφορούμενον...) ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Χρυσάφη στό ἐπόμενο φύλλο. Τό πράγμα ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπὸ τὴν ἀρίθμηση τῶν τετραδίων: κάτω ἀριστερὰ στὴν ὡα τοῦ φ. 9α ἀρχίζει τὸ β' τετράδιο καί καθὼς τὰ τετράδια παρακάτω εἶναι ὀκτάφυλλα καταλαβαίνομε ὅτι τὸ πρῶτο ὀκτάφυλλο τοῦ Χρυσάφη, πού σίγουρα θά περιλάμβανε καί μιὰ ἀρχικὴ ἐπιγραφή, ἐξέπесе.

Δέν εἶναι ὅμως μόνο αὐτὸ τὸ ἄξιο προσοχῆς. Ἄλλο ἓνα χάσμα διακρίνεται μετὰ τὸ φ. 124β. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καί μετὰ διακόπτεται ἡ ἀρίθμηση τῶν τετραδίων καί ἀλλάζει καί ὁ ἀριθμὸς τῶν σειρῶν σέ κάθε σελίδα, ὁ γραφεὺς ὅμως παραμένει ὁ ἴδιος. Πιθανότατα λοιπὸν ἔχουμε δύο ξεχωριστὰ χειρόγραφα τοῦ Παναγιώτη Χρυσάφη πού, ἐνδεχομένως σέ ἀσχημὴ κατάσταση, συνενώθηκαν ἀπὸ κάποιον μεταγενέστερο (ἴσως μαθητὴ του) σέ ἓνα.

Ὁ κώδικας περιλαμβάνει σέ χαλαρὴ διάταξη (δέν ἀκολουθεῖται δηλαδὴ πάντα ἡ σειρά τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ νυχθημέρου), μελοποιήσεις διαφόρων ὕμνων, κυρίως ὁμῶς καλοφωνικῶν μαθημάτων παλαιῶν δασκάλων καί τοῦ ἰδίου τοῦ Χρυσάφη τοῦ νέου. Ἀπὸ τὴ Θ. Λειτουργία περιέχονται κάποια χειρουβικά καί κοινωνικά, ἓνα τρισάγιο καί τὰ μέλη τῆς Θ. Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐνῶ ἀπὸ τόν Ἑσπερινὸ λίγα μέλη (Νῦν αἱ δυνάμεις καί Γεύσασθε...) τῆς ἀκολουθίας τῶν Προηγιασμένων Δώρων, τὰ ὁκτὼ ἀναστάσιμα Θεοτοκία καί ἡ ἀρχικὴ μόνο φράση τοῦ *Μακάριος ἄνῃρ* στό τέλος τοῦ χειρογράφου. Ἀπὸ τόν Ὁρθοῦ ὑπάρχουν τὰ ἑνδεκα ἑωθινὰ δοξαστικά, ὁ ἄμωμος, ἓνα πασαπνοάριο τοῦ εὐαγγελίου τοῦ ὁρθρου τοῦ Γαῆ καί οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι τῆς Τιμωτέρας.

Στὸ φ. 12β πρὸς ποταρουσιάζεται τὸ ὄνομα «Χρυσάφης» πρὶν ἀπὸ τὴ μελωδία

4. Ἐγχορμες φωτογραφίες ἀπὸ θαυμάσιας τέχνης κώδικες τοῦ Χρυσάφη (κυρίως τὸν Ξενοφ. 128 καί τόν Ἱεροσ. Ν. Συλλογὴ 4) εἶναι συγκεκριμένως στὴν προσωπογραφία τοῦ Γρ. Θ. Στάθης πού μνημονεύσαμε. Δέν εἶναι ἀσφαλῶς γνωστὸ, ἂν οἱ ὁλοσέλιδες μικρογραφίες τῶν κωδίκων αὐτῶν εἶναι δημιουργήματα τῆς δικῆς του καλλιτεχνίας ἢ ἔγιναν ἀπὸ ἄλλον κατ' ἀνάθεση. Πάντως καί αὐτὸ ἂν ἰσχύει, ἡ τεχνικὴ, καθαρὴ καί εὐκολοδιάβαστη γραφὴ του, τὰ ζωηρὰ χρώματα, τὰ καλαίσθητα πρωτογράμματα καί οἱ διακοσμητικὲς ταινίες (ἐπίτιτλα) πού κοσμοῦν πραγματικά τίς σελίδες τῶν χειρογράφων του, ἀλλὰ καί ἡ φροντίδα του νά γίνουν οἱ μικρογραφίες, τὸν κατατάσσουν στοὺς σπουδαιότερους καλλιτέχνες αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς πολιτιστικῆς δημιουργίας.

5. Βλ. τὴ μνημονευθεῖσα προσωπογραφία τοῦ καθηγητοῦ Γρ. Θ. Στάθης, σ. 11.

ένος χειρουβικού: τοῦ αὐτοῦ κύρ Χρυσάφι καὶ μαϊστορος. Λίγο μετά, στό φ. 25β, ἡ ἐπιγραφή εἶναι σαφέστερη: τὸ παρὸν χειρουβικὸν ποίημα τοῦ αὐτοῦ [Χρυσάφου] πρωτοψάλτου... Οἱ δύο ἐπιγραφές δημιουργοῦν μιά σύγχυση. Ὁ χαρακτηρισμός «μαϊστωρ» ἀποδίδεται ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση στὸν παλαιὸ Χρυσάφη, τὸν Μανουήλ (λαμπάδαριο τοῦ ἐναγούς βασιλικοῦ κλήρου μέχρι τὴν Ἑλωση), ἐνῶ τὸ ἄξιωμα τοῦ πρωτοψάλτου μᾶς ὁδηγεῖ στὸν νέο, τοῦ ιζ' αἰῶνος. Χαρακτηρίζει ὁ γραφεὺς τὸν ἑαυτοῦ ὡς *μαϊστορα* ἢ τὸ χειρουβικὸ στὴν πρώτη περιπτώσῃ ἀνήκει στὸν παλαιό; Κι ἂν εἶναι ἔτσι, τότε γιατί γράφει μετά, τοῦ αὐτοῦ πρωτοψάλτου; Ἴσως μόνο ὁ παραλληλισμός τῶν συνθέσεων μπορεῖ νά λύσει τὴν ἀπορία.

Ὁ Χρυσάφης ἀνθολογεῖ στὸν κώδικα συνθέσεις παλαιῶν ἀλλὰ καὶ σχεδὸν συγχρόνων του μελουργῶν. Ἔτσι βρίσκουμε «ποιήματα» τοῦ Ἡθικοῦ, Κονκουζέλου, Κορώνη, Κλαδά, Μανουήλ Χρυσάφου, Μανουήλ Γαζή, Γαβριήλ ἱερομονάχου, Ἰωάσαφ τοῦ νέου Κονκουζέλλου καὶ φυσικὰ δικὰ του.

Ἰδιαίτερη μνεία πρέπει νά γίνει γιὰ τὴν ἐνότητα ποῦ ἐπιγράφεται *ἄρχῃ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν ἡχημάτων* (φ. 210β κ.έ.), στὴν ὁποία περιλαμβάνονται τὰ ὀκτῶ δογματικὰ θεοτοκία τῆς Ὀκτωήχου μέ παρεμβολὴ κρατήματος πρὶν τὴν τελικὴ τους φράση. Τό γεγονός δέν εἶναι συνηθισμένο. Στίς ἀρχές τῶν Παπαδικῶν⁶ μετά ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐπιγραφή συγκεντρώνονται οἱ ἀρχαϊκές μουσικὲς φράσεις στιχηρῶν ἰδιομελῶν ἀπὸ τὰ πιὸ γνωστά τῆς ὁσιατικῆς πράξης, ὅπως τὰ ἑνδεκα ἑωθινὰ δοξαστικά, ταξινομημένες κατ' ἡχον, γιὰ νά χρησιμεύουν στὴ διδασκαλία τῶν μαθητῶν καὶ στὴν ἀσφαλέστερη ψαλμώδηση τῶν ἡχων. Ἡ χρῆσις ἐδῶ τῶν δογματικῶν θεοτοκιῶν γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ (ἐπίσης πολὺ γνωστῶν καὶ συγὰ ψαλλομένων ὕμνων ποῦ ἐξαντλοῦν τὴν ὀκταπήχη) φανερώνα πρωτοτυπία, ἀλλὰ πιθανότατα καὶ τὴ διδακτικὴ πρακτικὴ τοῦ Χρυσάφου.

Τέλος, στό φ. 104β κ.έ., περιέχεται, ἄγνωστο ἀπὸ ἄλλου, τὸ Πολυχρόνιο ποῦ μνημονεύει ὁ ἐντυπος κατάλογος καὶ ἀναγράψαμε παραπάνω. Τό κείμενο τοῦ Πολυχρονίου, στό ὁποῖο περιέχεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἀνανία, εἶναι πολὺ βοηθητικὸ γιὰ τὴ χρονολόγησι τοῦ α' τμήματος τοῦ κώδικα αὐτοῦ. Ὁ Ἀνανίας ὁ Βυζάντιος ὑπῆρξε πρόσωπο μέ πολυχρόνιαν ζωὴ καὶ δράσι, ἀλλὰ ὅπως φαίνεται καὶ μέ ὀτινῆς ἐπιλογῆς⁷. Χρημάτισε ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου τὰ ἔτη 1661-1671. Προηγουμένως ὁμως, ἂν καὶ κατήγετο ἀπὸ τὴν Πισιδία, εἶχε ἀνατραφεῖ στὴν Κωνσταντινούπολι καὶ σίγουρα θά γνώριζε καλὰ τὸν Παναγιώτη Χρυσάφη, ποῦ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἦταν πρόσωπο μέ μεγάλο κύρος, πρωτοψάλτης τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ καὶ δάσκαλος ἑξακουστός. Ἴσως νά ὑπῆρχε φιλικὴ σχέση ἀνάμεσα στοὺς δύο ἄνδρες καὶ αὐτὸ νά ὀδήγησε τὸν Ἀνανία ἀργότερα στό νά στείλει στὸν Χρυσάφη τὸ κείμενο τοῦ Πολυχρονισμού τοῦ ἑαυτοῦ (!) πρὸς μελοποίησι. Δέν μελοποίησε ὁ Χρυσάφης αὐτοβούλως τὸν Πολυχρονισμό αὐτό, γιὰ τὸν ἁπλὸ λόγον ὅτι δέν εἶναι αὐτός ποῦ προβλέπει τὴ ἐκκλησιαστικὴ τάξι ἀλλὰ ἓνα δημιουργημα αὐθαίρετο τοῦ Ἀνανία, ὁ ὁποῖος προσπάθησε νά ἐπιβάλλει καθεστῶς ἀνεξαρτητοποίησης τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή

6. Παπαδική: εἶδος κώδικα ποῦ πρωτοεμφανίζεται τὸν 14ο αἰῶνα (κώδικας E.B.E. 2458 τοῦ ἔτους 1336), καὶ κατὰ κύριο λόγον περιέχει τίς μελοποιήσεις τῶν σταθερῶν μερῶν τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ νυκτιμέρου (π.χ. κεκραγάρια, πασαπνοάρια, χειρουβικά, κοινωνικά κ.λπ.), ποῦ στὴν πλειοψηφία τους προέρχονται ἀπὸ τὸ ψαλτήρι τοῦ Δαβίδ. Στίς ἀρχές τῶν Παπαδικῶν περιέχονται θεωρητικὰ κείμενα, οἱ *προθεωρίες*.

7. Ὅλες οἱ πληροφορίες γιὰ τὸν Ἀνανία ποῦ παρατίθενται ἐδῶ ἔχουν ἀντληθεῖ ἀπὸ τὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ λέκτορος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρ. Κοντογιάννη, *Τὸ Σιναϊτικὸν ζήτημα* (ΙΣΤ' - ΙΘ' αἰ.), Ἀθήνα 1987.

στήν όποία ύπαγόταν⁸.

Η ύπαρξη του κειμένου αυτού στον κώδικα σέ μελοποίηση του Χρυσάφη τοποθετεί τό α' τμήμα του χειρογράφου μετά τό 1661 ή καί λίγο αργότερα, μετά τό 1663-1664. Ο Άνανίας επαύθη όριστικά τό 1671, έξησε μέχρι τό 1692 καί έκοιμήθη ως πρῶν Σινάιου. Δέν θά πρέπει λοιπόν νά υποθέσουμε ότι τό Πολυχρόνιο γράφτηκε στον κώδικα μας μετά τό 1671, άρα μπορούμε κατά προσέγγιση νά τοποθετήσουμε τή γραφή του α' τμήματος του κώδικα άνάμεσα στά χρόνια 1663-1671.

Μέ τίς πληροφορίες αυτές ολοκληρώνουμε τήν παρουσίαση του αυτόγράφου — ένατου στή σειρά καί πιστεύουμε ότι στό μέλλον θά ανακαλυφθούν καί άλλα— του Παναγιώτη Χρυσάφη, χωρίς νά προχωρήσουμε στήν αναλυτική του περιγραφή. Αυτή θά περιμένει τή δημοσίευσή της στους καταλόγους μουσικών χειρογράφων του Άγίου Όρους⁹, έργο ζωής του καθηγητού Γρηγορίου Θ. Στάθη.

M. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Α' ΔΙΑΒΑΛΚΑΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΜΕ ΤΟΥΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥΣ ΛΑΟΥΣ

Η Εταιρεία Παιδαγωγικών Επιστημών Κομοτηνής σε συνεργασία με το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης διοργάνωσαν με επιτυχία τριήμερο Α' Διαβαλκανικό Συνέδριο (από 30 Οκτωβρίου έως 1 Νοεμβρίου) με θέμα: «Οι πνευματικές σχέσεις του ελληνισμού με τους βαλκανικούς λαούς». Η σπουδαιότητα του συνεδρίου ως απαρχή μιας γενικότερης ανάπτυξης και δημιουργία ουσιαστικότερων δεσμών φιλίας και συνεργασίας μεταξύ των λαών των Βαλκανίων τονίστηκε τόσο στους εναρκτήριους χαιρετισμούς, όσο και στις επί μέρους εισηγήσεις Ελλήνων και ξένων, προερχόμενων από τον χώρο της Βαλκανικής, επιστημόνων.

Το Συνέδριο φιλοξενήθηκε στο αμφιθέατρο της Νομικής Σχολής. Ο καθηγητής της Νομικής Αλέξανδρος Κωστάρας εκ μέρους του πρύτανη του Δ.Π.Θ. καθηγητή κ. Σιμόπουλου στον χαιρετισμό του τόνισε ότι τέτοια συνέδρια αναδεικνύουν τις αντιστάσεις μας και αφυπνίζουν τους πολιτιστικούς δεσμούς μας. Η ποικιλομορφία και ιδιαιτερότητες των λαών της Βαλκανικής ως απαραίτητες ψηφίδες ενός ενιαίου ψηφιδωτού πρέπει να διατηρούνται ανέπαφες και να γίνονται σεβαστές από όλους μέσα σε ένα πλαίσιο ευρύτερης αλληλοκατανόησης και συνεργασίας για την αναζήτηση του κοινού πεπρωμένου.

Τη σημασία μιας τέτοιας βαλκανικής συνάντησης εξήρε επίσης σε μήνυμά του ο Υπουργός Μακεδονίας-Θράκης κ. Φίλιππος Πετσάλνικος που πρότεινε την ενίσχυση της επιστημονικής δραστηριότητας σε θέματα που αφορούν στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων εξαιτίας της γειννίας και της παράλληλης ιστορικής και πνευματικής τους πορείας.

Στον χαιρετισμό του ο Γεν. Γραμματέας Περιφέρειας Α.Μ.Θ. Σταύρος Καμπέλης θεώρησε το Συνέδριο ως αφορμή εμφάθυνσης στα ιστορικά γεγονότα από τα οποία αναδύεται η πολιτισμική ενότητα των λαών, ενώ ο Δήμαρχος Κομοτηνής κ. Γεώργιος Παπαδριέλλης σημείωσε την έντονη επίδραση του ελληνισμού στην πολιτιστική διαδρομή και εξέλιξη των βαλκανικών λαών.

8. Ό.π.

9. Γρ. Θ. Στάθη, *Τά χειρόγραφα βυζαντινής μουσικής. Άγιον Όρος*, τ. Α' 1975, τ. Β' 1976, τ. Γ' 1993, Άθήνα.